

SOCIALINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMAS PSICHOSOCIALINĘ NEGALIĄ TURINTIEMS ASMENIMS: ANYKŠČIŲ RAJONO ATVEJIS

Odeta Merfeldaitė, Gintarė Sabaliauskienė, Laura Gardziulevičienė

Mykolo Romerio universitetas (Lietuva)

Anotacija

Sprendžiant psichosocialinę negalią turinčių asmenų problemas ir tenkinant jų poreikius, vienas pagrindinių pagalbos šaltinių yra socialinės paslaugos. Asmenys, turintys psichosocialinę negalią, vis dar patiria socialinę atskirtį, be to, trūksta jiems skirtų paslaugų. Lietuvoje vyraujanti socialinių paslaugų teikimo sistema yra labiau bendro pobūdžio, ji mažiau orientuota į asmens, turinčio negalią, individualius poreikius. Siekiant užtikrinti asmens, turinčio psichosocialinę negalią, funkcionavimą visuomeniniame gyvenime, būtini pokyčiai teikiant socialines paslaugas. Svarbus aspektas – tarpinstitucinis bendradarbiavimas visais lygmenimis. Lietuvoje už socialinių paslaugų teikimą atsakingos savivaldybės. Straipsnyje analizuojame socialinių paslaugų prieinamumą psichosocialinę negalią turintiems asmenims, remiantis atvejo analize. Tyrimo rezultatai leidžia atskleisti asmenų, turinčių psichosocialinę negalią, pagalbos prieinamumą ir funkcionavimą visuomeniniame gyvenime. Tyrimo rezultatai praktiškai padės tobulinti asmenims, turintiems psichosocialinę negalią, skirtų paslaugų prieinamumą socialinės įtraukties bendruomenėje kontekste.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: socialinės paslaugos, paslaugų prieinamumas, psichosocialinė negalia, socialinė įtrauktis bendruomenėje.

Abstract

One of the main sources of help in solving the problems of people with psycho-social disabilities and meeting their needs is the social services. Individuals with psycho-social disabilities still experience social exclusion and a lack of services. The prevailing system of social services in Lithuania is more general, and less focused on the individual needs of a person with a disability. In order to ensure the functioning of a person with a psycho-social disability in public life, changes in the provision of social services are necessary. An important aspect is inter-institutional cooperation at all levels. In Lithuania, local government is responsible for the provision of social services. In this article, we analyse the accessibility of social services for people with psycho-social disabilities based on a case study. The results of the research reveal the availability and functioning of help for people with psycho-social disabilities in community life. The practical significance of the study is useful for improving the accessibility of services for people with psycho-social disabilities in the context of social inclusion in the community.

KEY WORDS: social services, access to services, psycho-social disability, social inclusion in the community.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v87i2.2321>

Įvadas

Socialinės paslaugos yra viena iš socialinės apsaugos sistemos dalių. Jų teikimo tikslas – grąžinti žmogui gebėjimą pasirūpinti savimi, skatinti jo dalyvavimą

visuomenėje, kai jis pats nepajėgia to padaryti. Socialinės pagalbos procesai nevyksta savaime, tai priklauso nuo bendruomenės požiūrio, vietos gyventojų, gyvenamos aplinkos socialinio klimato ir institucijų pagalbos (O'Donovan, 2021). Psichosocialinę negalią turinčių asmenų dalyvavimas bendruomenės gyvenime yra svarbus paslaugų teikėjų ir politikos formuotojų tikslas (Simplica ir kt., 2015).

Temos aktualumą pagrindžia psichosocialinę negalią turinčių asmenų „portreto“ pokyčiai. 2021 m. kovo mėn. Europos Komisija patvirtino 2021–2030 m. neįgaliųjų teisių strategiją, kurioje teigiama, kad žmonės, turintys negalią, turi teisę gyventi savarankiškai ir būti įtraukti į bendruomenę, pasirinkti gyvenimo vietą, su kuo ir kaip gyventi. Pažymima, kad pagrindinės paramos paslaugos turi būti įtraukios ir prieinamos neįgaliems žmonėms, atsižvelgiant į lyčių bei kultūros aspektus (COM, 2021). Lietuva 2010 m. ratifikavo Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvenciją, kuria įsipareigojo užtikrinti visų asmenų, turinčių negalią, visapusišką dalyvavimą visuomeniniame gyvenime. Šių asmenų įtraukties į bendruomenę svarba akcentuojama ir Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“, kurioje pabrėžiamas esminių pokyčių poreikis šioje srityje.

Teisiniai dokumentai reglamentuoja paslaugų prieinamumą asmenims, turintiems psichosocialinę negalią, tačiau realybėje socialinės atskirties problemos išlieka. A. Roszmann'as ir kt. (2014) atliko tyrimą ir nustatė, kad patenkinama dauguma globos institucijų gyventojų fizinių ir medicininių poreikių, tačiau mažai dėmesio skiriama psichologiniams ir socialiniams poreikiams. Paslaugų asmenims, turintiems negalią, teikimas suprantamas nebe kaip vienpusis organizacijos procesas, asmenis, turinčius negalią, integruojant į bendruomenę, vis didesnę vaidmenį vaidina paslaugų gavėjai ir kiti visuomenės nariai (Heiman, 2017). 2014 metais Lietuvoje pradėtas globos pertvarkos procesas, kuriuo siekiama paslaugas ir reikiamą pagalbą organizuoti ir teikti bendruomenėje, atsižvelgiant į individualius asmens, turinčio negalią, poreikius.

Lietuvoje gyvena daugiau kaip 248 tūkst. asmenų, turinčių negalią, tai beveik 10 proc. visų šalies gyventojų (SADM, 2020). Negalią turintiems asmenims reikia įvairios pagalbos ir socialinių paslaugų, kurių organizavimas turėtų būti nuolat tobulinamas bei plečiamas. Nors psichosocialinę negalią turinčių asmenų dalyvavimas bendruomenės gyvenime plačiai aptariamas mokslo diskurse, socialinių paslaugų prieinamumo galimybės bendruomenėje Lietuvos regionuose vis dar neištirtos. Stokojama tyrimų, kurie leistų nustatyti socialinių paslaugų prieinamumo galimybes, atsižvelgiant į asmens, turinčio psichosocialinę negalią, individualius poreikius.

Lietuvoje žmonių, turinčių negalią, pagalbos procesus administruoja įvairios nacionalinio ir vietinio lygmens institucijos. Paslaugų plėtra vykdoma neturint patikimų duomenų ir yra nepakankama, socialinės ir užimtumo paslaugos pla-

nuojamos ir teikiamos kompleksiskai, neįvertinus individualių poreikių, nedaug nedarbančių asmenų įsitraukia į užimtumo rėmimo sistemą, pasiūlymai įsadarbinti neatitinka asmenų ir darbdavių poreikių, darbo rinka nemotyvuota įdarbinti asmenų, turinčių negalią (Valstybinio audito ataskaita, 2020).

Straipsnyje analizuojamos psichosocialinę negalią turinčių asmenų socialinių paslaugų prieinamumo galimybės bendruomenėje, remiantis atvejo analize vienoje Lietuvos savivaldybėje. Tyrimas nukreiptas į pagalbos priemonių bei sprendimų paiešką, siekiant užtikrinti psichosocialinę negalią turinčių asmenų visapusišką funkcionavimą visuomeniniame gyvenime. Tyrimo uždaviniai: 1) išsiaiškinti institucinės pagalbos galimybes asmenims, turintiems psichosocialinę negalią; 2) identifikuoti problemas, kurių kyla teikiant socialines paslaugas asmenims, turintiems psichosocialinę negalią, bendruomenėje; 3) išanalizuoti asmenų, turinčių psichosocialinę negalią, įsadarbinimo galimybes.

Straipsnio tikslas: remiantis atvejo analize atskleisti psichosocialinę negalią turinčių asmenų socialinių paslaugų prieinamumo galimybes bendruomenėje.

Straipsnį sudaro keturios dalys: pirmoje dalyje pateikiama socialinių paslaugų prieinamumo asmenims, turintiems psichosocialinę negalią, teorija; antroje dalyje pristatoma šių asmenų socialinės įtraukties problematika; trečioje dalyje pristatoma empirinio tyrimo metodologija ir pateikiama tyrimo rezultatų analizė, straipsnio pabaigoje pateikiamas tyrimo apibendrinimas ir formuluojamos išvados.

1. Socialinių paslaugų prieinamumas asmenims, turintiems psichosocialinę negalią

Siekiant, kad asmenys, turintys negalią, sėkmingai funkcionuotų bendruomenėje, svarbu užtikrinti įvairių socialinių paslaugų teikimą. Socialinių paslaugų samprata ir tikslai nukreipti į pagalbos asmeniui (šeimai) procesus. T. Heiman (2017) socialines paslaugas apibūdina kaip stacionarias, slaugos, bendruomenines, pagalbos namuose ar renginiuose ir kitas į pagalbą bei paramą orientuotas paslaugas.

Valstybė, siekdama užtikrinti socialinių paslaugų teikimą asmenims, turintiems negalią, reglamentuoja jų planavimą, organizavimą, formavimą, rūšis ir finansavimą. Socialinių paslaugų įstatyme (2006) pažymima, kad socialinių paslaugų valdymas apima socialinių paslaugų planavimą, organizavimą, kompetencijos pasiskirstymą, socialinių paslaugų kokybės vertinimą, priežiūrą ir kontrolę valstybės bei vietos savivaldos lygmenimis. Socialinės paslaugos gali būti teikiamos tiek socialinių paslaugų įstaigose (socialinės globos namuose, šeimynose, laikino gyvenimo namuose, dienos socialinės globos centruose, savarankiško gyvenimo namuose, socialinės priežiūros centruose, bendruomeninėse įstaigose ir kt.), tiek asmens namuose (SADM, 2019). Bendrosios ir specialiosios socialinės paslaugos

psichosocialinę negalią turintiems asmenims teikiamos visose 60-yje Lietuvos savivaldybių.

Lietuvoje nuo 2018 metų pradėta teikti asmeninio asistento paslauga. Remiantis LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu Nr. A1-83 (2018), asmeninio asistento paslauga – namų ir viešojoje aplinkoje (palydinti ir komunikuojant) individualiai asmeniui teikiama pagalba, padedanti įgalinti asmenį būti savarankišką ir užtikrinanti svarbiausias jo gyvybinės veiklos funkcijas. Ši paslauga suprantama kaip individualizuotos bendruomeninės paslaugos asmenims, turintiems negalią. Paslauga gali būti skiriama dėl psichosocialinės negalios, kuri visiškai arba vidutiniškai riboja žmonių veiklą, galimybę orientuotis, judėti, dirbti ir savarankiškai tvarkyti asmeninį bei socialinį gyvenimą.

Socialinės paslaugos psichosocialinę negalią turintiems asmenims finansuojamos, remiantis LR Vyriausybės nutarimu Nr. 978 (2006) iš savivaldybės ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžetų lėšų. Psichosocialinę negalią turintiems asmenims pagalba teikiama ir finansuojant socialinės reabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje projektus (Drake ir kt., 2016). Projektinis finansavimas leidžia didinti socialinės įtraukties procesus bendruomenėje ir ugdyti asmenų, kuriems nustatyta psichosocialinė negalia, savarankiškumą. R. E. Drake'as ir kt. (2016) pažymi, kad asmeninio asistento pagalbą žmonėms, turintiems negalią, dažniausia teikia nevyriausybinių sektoriaus organizacijos.

Socialinių paslaugų teikimą reglamentuoja įstatymai, teisės aktai, kiti norminiai dokumentai, numatantys paslaugų planavimą, organizavimą ir formavimą, jų rūšis ir finansavimą. Pagalbos procesuose svarbu formuoti bendruomenės, visuomenės požiūrį, įsitraukti į pagalbos procesus asmenims, kurie negali savimi pasirūpinti dėl psichosocialinių ar fizinių apribojimų.

2. Socialinės įtraukties problemos, kylančios asmenims, turintiems psichosocialinę negalią

Socialinės įtraukties procesai visuomenėje atskleidžia valstybės brandą, jos gebėjimą pasirūpinti labiausiai pažeidžiamomis gyventojų grupėmis. S. C. Simplica ir kt. (2015) mano, kad socialinė įtrauktis yra svarbus intelekto ir raidos negalią turinčių žmonių, šeimų, paslaugų teikėjų ir politikos formuotojų tikslas. Ypač aktualus lygiateisiškumo principas, kai planuojant visuomenės gyvenimą vienu metu atsižvelgiama į kiekvieno žmogaus poreikius, o ištekliai naudojami taip, kad kiekvienam asmeniui būtų garantuotos lygios galimybės. Psichosocialinę negalią turintys asmenys yra visuomenės nariai ir turi teisę likti savo bendruomenėje, kur jiems turi būti teikiama visokeriopa švietimo, mokymo, sveikatos apsaugos, įdarbinimo ir socialinių paslaugų struktūrų pagalba.

T. Hall ir kt. (2019) teigimu, socialinė įtrauktis yra žmogaus teisė, suteikta visiems, įskaitant psichikos ligomis sergančius asmenis. B. Holzner'is (2016) teigia, kad įtrauktis – tai visuomenės kūrimosi procesas, kuriame visos socialinės grupės dalijasi socialine, ekonomine ir kultūrine patirtimi. S. R. Copeland ir kt. (2014) teigimu, socialinė įtrauktis psichosocialinę negalią turintiems asmenims yra problemiška, nes skirtingo intelekto ir raidos sutrikimų turintys žmonės socialinę adaptaciją išgyvena skirtingai. Pavyzdžiui, žmonėms, turintiems lengvą ir sunkią psichosocialinę negalią, labiausiai gresia socialinė izoliacija ir atskirtis, tuo tarpu žmonės, turintys vidutinę psichosocialinę negalią, mėgsta užmegzti artimas draugystes su kitais asmenimis.

Psichosocialinę negalią turinčių asmenų socialinė integracija yra viena svarbiausių aktualijų tiek Lietuvos, tiek ir Europos šalių sveikatos bei socialinės apsaugos srityse. Mokslininkai mano, kad socialinės įtraukties problematika aktuali daugelyje šalių (Ranerupa, Henriksenb, 2019; Rogers, 2021).

T. Heiman (2017) nustatė, kad siekiant asmenų, turinčių negalią, įtraukties į bendruomenę svarbus bendradarbiavimo poreikis. Negalios ir įtraukties paradigmos atėjusios iš labiau išsivysčiusių šalių, kuriose siekiama tenkinti individualius žmonių, turinčių negalią, poreikius, puoselėti lygybės, bendruomenės solidarumą (Swanwick ir kt., 2020). Gyvenimas bendruomenėje psichosocialinę negalią turintiems žmonėms sudaro galimybę gyventi savarankišką gyvenimą ir jaustis pilnaverčiu visuomenės nariu.

Žmogaus, turinčio negalią, sėkmingas funkcionavimas priklauso nuo komplekso veiksnių, vienas kurių yra dalyvavimas darbo rinkos procesuose. Darbas naudingas tiek žmogaus sveikatai, tiek jo asmeninei gerovei (Dwyer ir kt., 2019). Siekiant sėkmingo neįgaliųjų dalyvavimo darbo rinkoje, svarbu didinti užimtumą ir taip ugdyti savarankiško gyvenimo įgūdžius (Gray ir kt., 2014).

Lietuvoje asmenų, turinčių negalią, integracija į darbo rinką – didelė problema, tuo tarpu darbas žmogui yra jo sėkmingo funkcionavimo visuomenėje pagrindas. Statistikos duomenimis, 2019 m. Lietuvoje buvo 13 procentų (26 iš 207) asmenų, kuriems Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba teikė rekomendacijas dėl pagalbos poreikio ir savivaldybėse gavo specialiąsias paslaugas (Valstybinio audito ataskaita, 2020).

Tyrimai atskleidė, jeigu asmuo, turintis psichosocialinę negalią, ir dalyvauja darbo rinkoje, jis yra marginalizuojamas, tai lemia užimtumo tvarumą ir karjeros plėtrą (Hardonk, Halldórsdóttir, 2021). Svarbu formuoti teigiamą visuomenės požiūrį į asmenis, turinčius psichosocialinę negalią. Užsienio šalių patirtis atskleidė, kad daugėja socialiai atsakingų įmonių, kurios įdarbina asmenis, turinčius negalią, ir taip prisideda prie socialinės įtraukties plėtros darbo rinkoje, tai netgi tampa organizacijų strateginio planavimo dalimi (Miethlich, Oldenburg, 2019). Kita vertus,

kalbėjimas apie teisę į darbą skamba beprasmiškai, jeigu darbo vieta nepritaikyta asmeniui, turinčiam negalią, pvz., kurtieji ar neprigirdintieji, aklieji, žmonės, kurių silpnas regėjimas, ar turintieji kognityvinių funkcijų sutrikimą negali naudotis darbo vietoje įdiegtomis technologijomis (Blanck, 2020). M. De Picker (2020) nuomone, reikėtų orientuotis į organizuotos pagalbos teikimą, didesnę prieinamumą ir individualius poreikius bei aplinkos pritaikymą. Darbo rinkos procese ypač svarbi asmeninė pagalba asmenims, turintiems psichosocialinę negalią.

Lietuvoje 2016 m. prasidėjo institucinės globos pertvarkos procesai, siekiant užtikrinti paslaugų asmenims, turintiems negalią, teikimą bendruomenėje. Apklausti Lietuvos gyventojai ir institucinės globos pertvarkos dalyviai. Tyrimas atskleidė, kad institucinės globos pertvarkai pritaria 60 proc. asmenų. 89 proc. apklaustųjų mano, kad psichosocialinę negalią turintys žmonės visuomenėje diskriminuojami. 47 proc. asmenų nenorėtų dirbti ar mokytis kartu su žmonėmis, turinčiais psichosocialinę negalią. 53 proc. pažymėjo, kad sunkią psichosocialinę negalią turinčiais žmonėmis privalo rūpintis valstybė (Socialinis pranešimas, 2016–2017).

Įtraukios visuomenės pagrindas yra socialinių ryšių tinklo kūrimas ir jo plėtojimas (Zhao, Zhang, 2018). Reikia pažymėti, kad žmonių, turinčių negalią, socialinė atskirtis išlieka neišspręsta pasauliniu lygmeniu ir tai kelia iššūkių, siekiant užtikrinti žmogaus teises (Hall ir kt., 2019). Tyrimai atskleidė, kad negalia ir įtrauktis priklauso nuo politikų, visuomenės požiūrio, bendruomenės ryšių (Swanwick ir kt., 2020).

Psichosocialinę negalią turintys asmenys yra labiau pažeidžiami, jie dažniau serga, patiria socialinę atskirtį, susiduria su nedarbo ir skurdo problemomis. Psichosocialinę negalią turinčių asmenų socialinė integracija – viena svarbiausių tiek Lietuvos, tiek ir Europos šalių sveikatos ir socialinės apsaugos aktualijų. Manoma, kad nuo valstybės socialinės politikos formuotojų požiūrio ir finansinių išteklių priklauso socialinių paslaugų prieinamumas asmenims, turintiems negalią. Vis dėlto ne mažiau svarbus ir pačios visuomenės indėlis, požiūris į žmones, turinčius psichosocialinę negalią. Būtinai ir instituciniai pokyčiai, siekiant didinti paslaugų prieinamumą, tenkinant šių asmenų individualius poreikius.

3. Tyrimo metodologija

Siekiant ištirti psichosocialinę negalią turinčių asmenų integracijos į bendruomenę galimybes, pasirinkta atlikti kokybinį tyrimą Anykščių rajone, kuriuo siekta suprasti subjektyvias tyrimo dalyvių patirtis ir jas įvertinti. Tyrimo rezultatai siejami su tyrimo vietos – Anykščių rajono socialinėmis sąlygomis. Tyrimo tikslas – empiriškai pagrįsti psichosocialinę negalią turinčių asmenų integracijos į bendruomenę galimybes Anykščių rajone.

Kokybinis tyrimas atliktas struktūruoto interviu metodu, apklausiant ekspertus. Ekspertiniam tyrimui atlikti parengtas tyrimo klausimynas. Ekspertų apklausa vykdyta tiesioginio interviu metu. Tyrimo duomenys analizuoti turinio analizės (angl. *Content*) metodu. Taikant struktūruotą interviu metodą klausimai ir visa procedūra numatyti iš anksto, tad interviu procese mažai kas keista.

Vykdamas dalyvių atranką, siekta, kad jų patirtis būtų kuo įvairesnė, siekiant kuo įvairiapusiškiau atskleisti tyrimo objektą – taip, kaip ją supranta tyrimo dalyviai. Skirtingas objekto supratimas leidžia ją pamatyti iš skirtingų perspektyvų ir skirtingų jo pusių.

Tiriamieji – septyni Anykščių rajono savivaldybės teritorijoje socialines paslaugas psichosocialinę negalią turintiems asmenims teikiančių institucijų atstovai – ekspertai, pagal savo turimas kompetencijas geriausiai susipažinę su tiriamos temos ypatumais ir galintys tiksliausiai atsakyti į užduotus tyrimo klausimus. Informantų atrankos kriterijai: išsilavinimas – aukštasis, darbo stažas – ne mažiau kaip penkerių metų darbo patirtis įstaigoje, teikiančioje paslaugas psichikos negalią turintiems asmenims, dalyvavimas integracijos į bendruomenę programose. Informantų charakteristikos pateiktos 1 lentelėje.

1 lentelė. Informantų charakteristikos

Informanto vardas (pakeistas)	Amžius	Darbo stažas	Institucijos tipas
Astra	50	6	Trumpalaikes socialines paslaugas psichikos negalią turintiems asmenims teikianti biudžetinė įstaiga
Paulinta	50	13	Trumpalaikes socialines paslaugas psichikos negalią turintiems asmenims teikianti biudžetinė įstaiga
Julija	48	7	Ilgalaikes socialines paslaugas psichikos negalią turintiems asmenims teikianti biudžetinė įstaiga
Vilija	54	8	Trumpalaikes socialines paslaugas psichikos negalią turintiems asmenims teikianti biudžetinė įstaiga
Živilė	46	14	Sveikatos priežiūros paslaugas psichikos negalią turintiems asmenims teikianti viešoji įstaiga
Daina	56	16	Ilgalaikes socialines paslaugas psichikos negalią turintiems asmenims teikianti valstybinė įstaiga
Ramunė	51	11	Ilgalaikes socialines paslaugas psichikos negalią turintiems asmenims teikianti valstybinė įstaiga

Ekspertų apklausa tiesioginio interviu metu vykdyta vadovaujantis savanoriškumo, privatumo, konfidencialumo, anonimiškumo ir pagarbos asmeniui etikos principais. Tyrimo ribotumas: straipsnyje aptariamos tik vienoje savivaldybėje paslaugas psichosocialinę negalią turintiems asmenims teikiančių institucijų patirtys.

4. Empirinio tyrimo rezultatai

Informantų nuomonės atliekant tyrimą išskaidytos semantiniiais vienetais ir sugrupuotos į kategorijas bei subkategorijas. Pagrindinis tyrimo tikslas – teoriškai ir empiriškai išsiaiškinti psichosocialinę negalią turinčių asmenų socialinių paslaugų prieinamumo bendruomenėje galimybes. Atliekant tyrimą buvo svarbu sužinoti tyrimo dalyvių nuomonę apie socialinės įtraukties galimybes bendruomenėje asmenims, turintiems psichosocialinę negalią (žr. 2 lentelę).

Informantai mano, kad asmenims, turintiems negalią, teikiama pagalba, paslaugų prieinamumas, tinkama paslaugų infrastruktūra skatina socialinės įtraukties procesus. Asmens, turinčio psichosocialinę negalią, dalyvavimas visuomeniniame gyvenime priklauso nuo paslaugų prieinamumo. Socialinės paslaugos yra tarsi sėkmingo funkcionavimo bendruomenėje pamatas. Tyrimu nustatyta, kad pagalba teikiama, tačiau esminė įtraukties problema išlieka – ne visi bendruomenės nariai turi vienodas galimybes gauti pagalbą.

Tyrimas atskleidė, kad asmenų, turinčių psichosocialinę negalią, dalyvavimas darbo rinkos procesuose yra sudėtingas, jų integracija į darbo rinką informantų įvardyta kaip aktuali tema, tačiau valstybiniu lygmeniu tam skiriama nepakankamai dėmesio. Tyrimas atskleidė, kad asmenims, turintiems psichosocialinę negalią, įsidarbinti beveik neįmanoma, tad susidaro sąlygos plisti skurdui, nepritekliui ir atskirčiai. Problemų kyla ne vien asmenims, turintiems negalią, dažnai į „skurdo pinkles“ patenka ir asmenį su negalia slaugantys šeimos nariai.

Tyrimo dalyvavę ekspertai teigiamai vertina psichosocialinę negalią turinčių asmenų galimybes Anykščių rajone dalyvauti bendruomeniniame gyvenime. Be to, informantai nurodo tobulintinas sritis, siekiant užtikrinti sėkmingą įtrauktį į bendruomenę, plėtojant institucinei globai alternatyvias bendruomenines socialines paslaugas: „Psichikos negalią turinčių asmenų integracija į bendruomenę Anykščių rajone yra galima, neįgaliųjų integraciją vertinu teigiamai, nes integracija pagerina neįgaliojo gyvenimo kokybę“(Julija). Svarbu pažymėti, kad paslaugų plėtojimas ir jų teikimo prieinamumo didinimas neatsiejamas nuo individualių asmens poreikių, tad ypač svarbu palaikyti ryšį ne tik instituciniu, bet ir asmeniniu lygmeniu.

2 lentelė. Psichosocialinę negalią turinčių asmenų socialinės įtraukties galimybės bendruomenėje

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Psichikos negalią turinčių asmenų galimybės integruotis į bendruomenę	Paslaugų prieinamumo užtikrinimas	„...plėtojamas paslaugų neįgaliesiems prieinamumas, didinamas neįgaliųjų savarankiškumas“ (Julija)
		„...jiems (...) teikiama visokeriopa švietimo, mokymo, sveikatos apsaugos, įdarbinimo ir socialinių paslaugų struktūrų pagalba. Esminis neįgaliųjų integracijos programos principas ir uždavinys – galimybių suvienodinimas“ (Vilija)
	NVO sektoriaus vaidmens didinimas	„...stiprinamas nevyriausybinių sektoriaus vaidmuo, kas padidina integracijos į bendruomenę galimybes“ (Julija)
	Integracija į darbo rinką	„...labai silpnai arba visai nėra išvystyta įsidarbinimo galimybės asmenims su psichine negalia“ (Paulinta)
		„Asmenys su psichikos negalia (...) neturi didelių įsidarbinimo galimybių“ (Živilė)
		„...įsidarbinimo jiems negarantuoja“ (Vilija)
		„...neįgaliųjų integracijai į darbo rinką trukdo tiek objektyvios, tiek ir subjektyvios darbo užimtumo problemos“ (Paulinta)
		„Praktiškai psichikos negalią turintis asmuo įsidarbinti galimybių neturi, nes dauguma neturi reikiamo išsilavinimo arba, jei ir turi, tai renkasi gauti išmokas, o ne dirbti“ (Ramunė)
		„...jei psichinė negalia yra lengva ir žmogus yra savarankiškas, o užimtumo tarnyboje yra vykdomos programos, skatinančios neįgaliųjų integraciją į darbo rinką, tokiu atveju galimybė integruotis į darbo rinką yra“ (Julija)
	Visuomenės nuostatų kaita	„...menkos globos namų gyventojų įsidarbinimo galimybės“ (Živilė)
„Anykščių rajono psichikos negalią turinčių asmenų integracijai į bendruomenę reikia sudaryti sąlygas pasijusti pilnaverčiais jos nariais“ (Vilija)		

Psichosocialinę negalią turinčių asmenų ir socialinės įtraukties proceso suinteresuotų dalyvių (gyventojų, specialistų, psichikos negalią turinčių asmenų ir jų ar-

timųjų) nuostatos į socialinės įtraukties procesus nevienodai išreikštos, tačiau palankus priemonių vertinimas atskleidžia asmenų, turinčių psichosocialinę negalią, socialinės įtraukties galimybes. Vienas iš respondentų patvirtino, kad „palankus integracijos priemonių vertinimas atskleidžia palankias psichikos neįgaliųjų integracijos į bendruomenę [galimybes]“ (Ramunė). Kita vertus, svarbus ir šeimos, kurioje gyvena asmuo, turintis negalią, požiūris, motyvacija dalyvauti bendruomenės gyvenime. Mažinant asmenų, turinčių psichosocialinę negalią, socialinę atskirtį, būtina bendradarbiauti visais lygmenimis.

Kaip svarbų veiksnį ar priemonę, padedančią psichosocialinę negalią turintiems asmenims integruotis į bendruomenę, informantai nurodė tarpinstitucinį bendradarbiavimą. Atliekant tyrimą siekta išsiaiškinti tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarba

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarba	Svarba neįgaliesiems	„Yra labai svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, nes tik dirbant komandoje psichikos negalią turintys asmenys gali gauti reikalingą pagalbą švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos, užimtumo ir kt. srityse“ (Daina)
		„Labai svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas teikiant paslaugas psichikos negalią turintiems asmenims. Seniūnijos, kaimo bendruomenės yra vieni pagrindinių partnerių, padedančių ar bent jau turinčių padėti integruotis asmenims į bendruomenę. Seniūnijose, kaimo bendruomenėse vykstantys renginiai turi burti ir yra skirti visiems bendruomenės nariams“ (Živilė)
		„Efektyviam socialinių paslaugų tekimui ypatingai svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, leidžiantis tikslingai ir kryptingai organizuoti, teikti ir koordinuoti kompleksinę pagalbą įvairioms socialinių paslaugų gavėjų grupėms“ (Vilija)
	Svarba pagalbą teikiančioms institucijoms	„Tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra labai svarbus ir neišvengiamas, nes viena socialinės globos įstaiga negalėtų funkcionuoti ir teikti paslaugų“ (Julija)
		„Labai svarbus [tarpinstitucinis bendradarbiavimas], būtina stiprinti institucijų pastangas kelti Anykščių rajono ir visos Lietuvos gyventojų sąmoningumą“ (Ramunė)

Remiantis informantų nuomone, tarpinstitucinis bendradarbiavimas svarbus ir patiems negalia turintiems asmenims, ir pagalbą jiems teikiančioms institucijoms: bendradarbiaujant geriau tenkinami žmonių poreikiai, įtraukiama bendruomenė, pritraukiama daugiau išteklių. Informantai atkreipia dėmesį ir į nevyriausybinės organizacijas: „Šiuo aspektu reikėtų išnaudoti nevyriausybinių organizacijų potencialą ir didinti visuomenės švietimą“ (Ramunė); „...sudaromos bendradarbiavimo sutartys su kitomis institucijomis – NVO, kultūros, švietimo ir kitomis įstaigomis, sutariant kartu dalyvauti projektinėse veiklose, pritraukiant finansavimą; sociokultūrinėse veiklose, švietimo ir kitose veiklose, organizuojant užimtumą, aprūpinimą, skatinant integraciją į bendruomenę ir pan.“ (Julija).

Ekspertų apklausa atskleidė, kad psichosocialinę negalią turintiems asmenims įvairiose srityse dėl negalios kyla daugybė kliūčių. Problemos, kurių kyla integruojant psichosocialinę negalią turinčius asmenis į bendruomenę, susijusios su socialinės atskirties problematika, neigiamomis visuomenės nuostatomis dėl psichosocialinę negalią turinčių asmenų, pačių asmenų, turinčių negalią, nepasirengimu dalyvauti bendruomenės veiklose ir nepakankamai išplėta Anykščių rajono socialine infrastruktūra.

Išvados

Psichosocialinę negalią turintiems asmenims įvairiose srityse kyla daugybė kliūčių. Problemos, kurių kyla psichosocialinę negalią turinčius asmenis integruojant į bendruomenę, susijusios su socialine atskirtimi, neigiamomis visuomenės nuostatomis, nepakankamai išplėta socialine infrastruktūra ir pačių asmenų, turinčių negalią, nepasirengimu dalyvauti visuomeniniame gyvenime.

Atvejo analizė atskleidė, kad bendruomenės požiūris į psichosocialinę negalią turinčius asmenis yra iššūkis, siekiant sėkmingos socialinės įtraukties bendruomenėje. Nuolatiniai palankūs santykiai su socialine aplinka teigiamai veikia asmens, turinčio negalią, sveikatą ir gerovę. Atlikus tyrimą nustatyta, kad visuomenė netolerantiška asmenims, turintiems psichosocialinę negalią, tai ypač apsunkina socialinės įtraukties procesus.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad paslaugų prieinamumas neišplėtotas ir ne visada atitinka žmonių, turinčių negalią, poreikius. Paslaugų organizavimas ir teikimas, orientuojantis į individualios pagalbos teikimą, padėtų asmenims, turintiems psichosocialinę negalią, įveikti kliūtis, ugdytis socialinius įgūdžius ir galbūt dalyvauti darbo rinkos procesuose. Šie asmenys darbo rinkai neparengti ir nepasiruošę, tam reikia įdirbio tiek ugdant bendruomenės tolerantiškumą, tiek asmens, turinčių negalią, savarankiškumą.

Tyrimas atskleidė, kad socialinės įtraukties procese svarbus veiksnys yra tarpinstitucinis bendradarbiavimas, nes į pagalbos teikimo procesus įtraukiama ir bendruomenė, tenkinami asmenų, turinčių negalią, poreikiai, pritraukiama daugiau išteklių. Akivaizdu, kuo daugiau suinteresuotų grupių įtraukiama į pagalbos teikimo procesą, tuo labiau plėtojama socialinės įtraukties idėja, formuojamas teigiamas bendruomenės požiūris į asmenį, turintį psichosocialinę negalią.

Literatūra

- Blanck, P. (2020). Disability Inclusive Employment and the Accommodation Principle: Emerging Issues in Research, Policy, and Law. *Journal of Occupational Rehabilitation*, Vol. 7(30), p. 505–510. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1007/s10926-020-09940-9>.
- Copeland, S. R., Luckasson, R., Shauger, R. (2014). Eliciting perceptions of satisfaction with services and supports from persons with intellectual disability and developmental disabilities: A review of the literature. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 58(12), p. 1141–1155. Doi: [10.1111/jir.12114](https://doi.org/10.1111/jir.12114).
- De Picker, M. (2020). Rethinking inclusion and disability activism at academic conferences: strategies proposed by a PhD student with a physical disability. *Disability & Society*, Vol. 35(1), p. 163–167. Doi: [10.1080/09687599.2019.1619234](https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1619234).
- Drake, R. ir kt. (2016). Individual Placement And Support Services Boost Employment For People With Serious Mental Illnesses, But Funding Is Lacking. Health Affairs. *Behavioral Health*, Vol. 35(6), p. 1098–105. Doi: [10.1377/hlthaff.2016.0001](https://doi.org/10.1377/hlthaff.2016.0001).
- Dwyer, P., Scullion, L., Jones, K., McNeill, J., Stewart, A. B. R. (2019). Work, welfare, and wellbeing: The impacts of welfare conditionality on people with mental health impairments in the UK. *Social Policy & Administration*, Vol. 54(2), p. 311–326. Doi: [10.1111/spol.12560](https://doi.org/10.1111/spol.12560).
- European Commission document, COM. (2021). 101 final. Brussels, 2021 03 03. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Equality Union. 2021–2030 m. Disability Rights Strategy*. Prieiga internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=COM:2021:101:FIN#PP4Contents>.
- Gray, K. M. ir kt. (2014). Outcomes in young adulthood: Are we achieving community participation and inclusion? *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 58(8), p. 734–745.
- Hall, T., Kakuma, R., Palmer, L., Minas, H., Martins, J. and Kermod, M. (2019). Social inclusion and exclusion of people with mental illness in Timor-Leste: a qualitative investigation with multiple stakeholders. *BMC Public Health*, Vol. 19 (702), p. 1–13. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7042-4>.
- Hardonk, S., Halldórsdóttir, S. (2021). Work Inclusion through Supported Employment? Perspectives of Job Counsellors in Iceland. *Scandinavian Journal of Disability Research*, Vol. 23(1), p. 39–49. Doi: <https://doi.org/10.16993/sjdr.767>.
- Heiman, T. (2017). *Children with Special Needs: The Role of the Family*. The Open University of Israel.
- Holzner, B. (2016). The Concept “Integration” in Sociological Theory. *The Sociological Quarterly*, Vol. 8, p. 51–62. Doi: doi.org/10.1111/j.1533-8525.1967.tb02273.x.
- Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. (2012). *Valstybės žinios*, 2012-05-30, Nr. 61-3050.
- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2020). *Neįgalumo statistika ir dinamika*. Prieiga internete: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/neigaliuju-socialine-integracija/statistika-2>.
- Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas*. (2006). 2006 m. sausio 19 d., Nr. X-493.
- LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. A1-83 „Dėl asmeninio asistento paslaugų organizavimo ir teikimo bei asmeninio asistento veiklos gairių patvirtinimo“. (2018). *TAR*, 2018-03-05, Nr. 3526.
- Miethlich, B., Oldenburg, A. G. (2019). How Social Inclusion Promotes Sales: An Analysis of the Example of Employing People with Disabilities. *Journal of Marketing Research and Case Studies*, Vol. 2019, article ID 463316, p. 1–15. Doi: [10.5171/2019.463316](https://doi.org/10.5171/2019.463316).

Odetā Merfeldaitė, Gintarė Sabaliauskienė, Laura Gardziulevičienė

- O'Donovan, M. A. (2021). The Elusive Inclusive University: What Does This Look Like for Students With Intellectual Disability? An Irish Perspective. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, Vol. 18, No. 1, p. 68–74. Doi: 10.1111/jppi.12375.
- Ranerupa, A., Henriksen, H. Z. (2019). Value positions viewed through the lens of automated decision-making: The case of social services. *Government Information Quarterly*, Vol. 36, 101377, p. 1–13. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.05.004>.
- Rogers, M. (2021). Federalism and the welfare state in Latin America. *Regional & Federal Studies*, Vol. 31(1), p. 163–184. Doi: 10.1080/13597566.2020.1749841.
- Rozsmann, A. ir kt. (2014). Needs assessment of long term care institutions residents with dementia. *Acta Neuropsychologica*, Vol. 12 (1), p. 65–72.
- Simplica, S. C. ir kt. (2015). Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in Developmental Disabilities*, Vol. 38, p. 18–29. Doi: 10.1016/j.ridd.2014.10.008.
- Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2016–2017). *Socialinis pranešimas 2016–2017*. Prieiga internete: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/13488_socialinis-pranesimas-2016-17.pdf
- Statistikos departamentas. (2019). *Socialinė apsauga*. Prieiga internete: https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#.
- Swanwick, R., Oppong, A. M., Offei, Y. N., Fobi, D., Appau, O., Fobi, J., Mantey, F. F. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on deaf adults, children and their families in Ghana. *Journal of the British Academy*, Vol. 8, p. 141–165. Doi: <https://doi.org/10.5871/jba/008.141>.
- Valstybinio audito ataskaita. (2020). Asmenų su negalia socialinė integracija. *Valstybės kontrolė*, Nr. vae-9.
- Zhao, X., Zhang, C. (2018). From isolated fence to inclusive society: the transformational disability policy in China. *Disability & Society*, Vol. 33(1), p. 132–137. Doi: 10.1080/09687599.2017.1375246.

THE ACCESSIBILITY OF SOCIAL SERVICES FOR PEOPLE WITH A PSYCHO-SOCIAL DISABILITY: THE CASE OF THE ANYKŠČIAI DISTRICT

Odetā Merfeldaitė, Gintarė Sabaliauskienė, Laura Gardziulevičienė

Summary

The social integration of people with psycho-social disabilities is one of the most important issues in the fields of health and social security both in Lithuania and in European countries. It is noticeable that the paradigms of disability and inclusion come from more developed countries, which aim to adapt to the individual needs of people with disabilities, equality and fostering community solidarity. Living in a community gives people with a psycho-social disability the opportunity to live an independent life, and to be a full member of society.

Ensuring the provision of various social services is important for the successful functioning of people in the community with disabilities. Accessibility to social services for people with disabilities is considered to depend on the attitude and financial resources of the state's social policy-makers. Social services are part of the social security system. The purpose of these services is to restore a person's ability

to take care of themselves, and to promote their participation in society when the person is unable to do so. The concept and goals of social services are focused on processes of helping the individual or his or her family. Social assistance processes do not happen by themselves, they depend on the attitude of the community, the social climate of the local population, the living environment, and the help of institutions.

In Lithuania, the provision of social services is regulated by laws, legal acts and other normative documents, which ensure the planning, organisation and formation of services, and the types and financing envisaged. Local government remains the main organiser of social services. But the contribution of society itself, the attitude towards people with psycho-social disabilities, is no less important. Therefore, a collective focus and cooperation are important to build social inclusion in society.

Processes of social inclusion in society reflect the state's maturity in taking care of the most vulnerable groups in the population. People with a psycho-social disability are members of society, and they should have the right to remain in their community, where they must be provided with full support from educational, training, health-care, employment and social services structures. The type, level and nature of the disability must be taken into account. For example, people with mild and severe psycho-social disabilities are most at risk of social isolation and exclusion, while people with moderate psycho-social disabilities like to form close friendships with others. People with psycho-social disabilities are more vulnerable and more at risk, experiencing social exclusion and facing unemployment and poverty.

The successful functioning of a person with a disability depends on complex factors, one of which is participation in labour market processes. In Lithuania, the integration of people with disabilities into the labour market is a major problem, and work is the basis for a person's successful functioning in society. According to the statistics, in 2019 the Disability and Working Capacity Assessment Service provided recommendations on the needs of 13% of people in Lithuania to receive assistance and special services (Public Audit Report, 2020).

More than 248,000 people with disabilities live in Lithuania, which accounts for almost 10% of the total population of the country (SADM, 2021). People with disabilities need help, and they need access to social services according to their needs, the organisation of which should be constantly improved, to expand the network of services provided. Although the participation of the disabled in the life of the community is widely discussed in the scientific discourse, the possibilities for access to social services in the community in the regions of Lithuania have not been studied. There is a lack of research to identify access to social services to meet the individual needs of a person with a psycho-social disability.

Based on a case study of one Lithuanian area, the article examines the possibilities for people in the community with psycho-social disabilities to receive social services. The research will contribute to highlighting the quality of life of people with psycho-social disabilities, and to finding supportive measures and solutions for the full functioning of these people in public life. The objectives of the research: 1) to find out the possibilities for institutional assistance for people with psycho-social disabilities; 2) to identify problems in providing social services to people in the community with psycho-social disabilities; and 3) to analyse employment opportunities for people with psycho-social disabilities. The aim of the article is to show the possibilities for access to social services by people in the community with psycho-social disabilities, based on a case study. The research was conducted in the Anykščiai municipality.

The study found that people with psycho-social disabilities face many barriers in various areas due to their disability. The problems of integrating into the community people with psycho-social disabilities are related to social exclusion, negative public attitudes towards people with psycho-social disabilities, their own unpreparedness to participate in community activities, and the underdeveloped social infrastructure of the Anykščiai district. The study found that access to social services for people with psycho-social disabilities does not meet their needs. Institutional changes are also needed to increase the accessibility of services to meet the individual needs of people with psycho-social disabilities, and political decisions are needed at both state and municipal levels.

Our research has shown that inter-institutional cooperation is an important factor in the process of social inclusion, as cooperation in aid processes involves the community, responds to the needs of people with disabilities, and attracts more resources. It is obvious that the more stakeholders involved in the aid process, the more the idea of social inclusion is developed, and a positive community attitude is formed towards the person with a psycho-social disability.

Odeta Merfeldaitė – profesorė, daktarė (socialiniai mokslai – edukologija), Mykolo Romerio universiteto Edukologijos ir socialinio darbo institutas.

El. paštas: o.merfeldaite@mruni.eu